

О НЕСУГЛАСИЦАМА НА ПРАВОСЛАВНОМ БОГОСЛОВСКОМ ФАКУЛТЕТУ У БЕОГРАДУ (1934–1941)**

Александар Раковић*
Институт за новију
историју Србије,
Београд

Апстракт: На основу архивске траже Православног богословског факултета Универзитета у Београду (АПБФ), студентске штампе, периодике и литературе, рад приказује личне и идеолошке несугласице на Православном богословском факултету у Београду и упућује на то како су према завађеним студентским организацијама и групама деловали комунисти.

Кључне речи: Православни богословски факултет, Универзитет у Београду, Краљевина Југославија, несугласице, идеологије.

Да бисмо у потпуности разумели себе потребно је да се осмотримо из више угла, лишени превиђања и прећуткивања чињеница које нам, како се обично мисли, не би ишле у прилог. Превиђање и прећуткивање стварају нетачну слику и доводе до samozаваравања, прецењивања наших снага и потцењивања других. Каткад, стога, неке догађаје и појаве не сагледавамо на прави начин.

Пре Другог светског рата јавне дебате о научном, стручном и културном раду, као и о друштвеном животу, биле су сасвим уобичајене међу свештенством Српске Православне Цркве. У такве дебате укључивали су се и епископи. Јавност је у то време била навикнута на овакву врсту полемике. Разне теме су стављане на јавну расправу путем страница црквене штампе и периодике.

* rakovic@gmail.com.

** Рад је настао у оквиру пројекта „Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници“ (47027) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Једна од негативних појава о којој је писано били су лоши међуљудски односи међу студентима Православног богословског факултета, али и лоши односи студената са професором Душаном Глумцем. Ове проблеме можемо да пратимо од 1934. када су почеле да их примећују студентска штампа и периодика, о несугласицама постоје сведочанства у архивској грађи и литератури савременика.

Док су несугласице са Глумцем биле личне природе, лоши односи међу студентима Православног богословског факултета имали су у другој половини тридесетих година 20. века и идеолошки контекст. Увид у архивску грађу и писање савременика помажу нам да лоше односе које је приказивала штампа протумачимо и кроз деловање Комунистичке партије Југославије, Савеза комунистичке омладине Југославије и Акционог одбора стручних студентских удружења на Универзитету у Београду.

Личне несугласице: студенти и Душан Глумац

Професор Православног богословског факултета Душан Глумац докторирао је филозофију у Немачкој. Био је вредан научник и стручњак, марљив прегалац за побољшање услова рада на Православном богословском факултету и након Другог светског рата професор и на Филозофском факултету у Београду.¹

Записници са седница управе Хора студената Православног богословског факултета, чији је Глумац био оснивач (1931) и председник, осликавају га као веома ауторитарну особу која није волела да јој се превише опонира.² Из ових записника (1936–1941) сазнајемо да је Глумац чланове често кажњавао јавним осудама, тешким речима, привременим или трајним удаљавањем. Тиме што је у хору протежирао једне а спутавао друге, стварао је лоше односе међу студентима са којима је каткад улазио у жестоке свађе.³

О Глумчевим свађама са студентима Православног богословског факултета писано је у студентском часопису *Светосавље* и листу *Студентске новине*. *Светосавље* је било часопис Удружења

¹ Драган Милин, „Др Душан Глумац (1899–1980)“, *Богословски факултет Српске православне цркве 1920–1980*, Београд 1980, 23–26.

² АПБФ, Записници Управе Хора студената Православног богословског факултета 1936–1941, АПБФ, Правила Хора студената Православног богословског факултета. Као и: Драган Милин, нав. дело, 23.

³ АПБФ, Записници Управе Хора студената Православног богословског факултета 1936–1941.

студената Православног богословског факултета. Почело је да излази 1932. године и када је 1934. објавило чланак о неспоразумима са „једним професором“ још увек га је уређивала група студената која је „осећала потребу да дубље заоре у наше православно и национално наслеђе“. У њој је био и Ђоко Слијепчевић.⁴ *Студентске новине*, лист национално оријентисаних београдских студената који је почео да излази 1934, су о истим проблемима писале крајем 1937.⁵

У Удружењу студената Православног богословског факултета су током 1934. сматрали да своје идеје треба да остварују самостално јер за то имају интелектуалног потенцијала. У одговору на претходно писање Душана Глумца тврдили су да им „један професор“ стоји на путу јер жели да се стави на „чело студентског живота“ и да их искористи као „оруђе“ за своје „амбиције“: „Студенти су, осећајући ову намеру, упорно бранили своју идеологију самосталности, не презајући ни од каквих личних непријатности. Они су се више пута замерили онима, којима се као личностима од положаја ‘не би смели замерити’, и трпели последице од таквог свог рада, али друкче нису могли. Шта више оваквим својим радом они су изазвали ‘подземне силе’ да интригама и употребама своје власти роваре противу њиховог студентског Удружења... Говорило се да чланови Удружења нису довољно елитни и дисциплиновани и да као такви не могу претстављати факултет. И заиста не могу, а и не желе, да претстављају оне који интригама желе да остваре своје сујетне намере. Ако се елитност састоји у одрицању од своје личности и слепом служењу амбициозним и партаичним намерама других, онда студенти теологије, чланови Удружења, нису елитни.“ „И ако се дисциплинованост састоји у покоравану вољи једнога човека, као нпр. да се кроз вароши којима се прави посета иде у двојне редове, онда чланови удружења не желе да буду ни дисциплиновани. Али чланови Удружења су и елитни и дисциплиновани. Елитни су када испољавају своју личност на достојан начин, што они и чине, и дисциплиновани када чувају своје богословско и академско достојанство. Они су то доказали и доказаће у свакој прилици, кад им се вође не намећу. То треба да знају првенствено они којима чланови Удружења нису елитни и дисциплиновани, и који истичу своје приврженике, а несумњиво и себе, као углед елитности и дисциплине.“⁶

⁴ Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, III, Београд 1991, 16–17.

⁵ „Пред скупштину Удружења и хора студената теологије“, *Студентске новине*, 10. новембар 1937.

⁶ „O tempora“, *Светосавље*, свеска 2, Београд 1934, 149–150.

Видимо, дакле, изричит отпор у Удружењу студената Православног богословског факултета према професору Глумцу. Сматрали су да их је потцењивао, да је доводио у питање њихов статус у врху омладинске заједнице, да их је на увредљив начин као зреле људе приморавао да се улицом крећу у редовима.

Лоши односи у Хору студената Православног богословског факултета описани су у *Студентским новинама*. Прво је речено да је хор у уметничком смислу током 1937. имао успеха, а затим је додато: „Али је и овде Управа, нарочито при крају године и онда када јој рад чланова – певача није више требао, показала крајњу самовољу, не презајући ни од каквих мера само да угуши глас оних који су опонирали. Ишло се чак дотле, да су поједини чланови Управе бесправно искључивали друге чланове управе из Управе хора – па чак и Надзорног одбора – само зато што ти чланови нису делили њихово мишљење у појединим стварима“. Лист је позвао професора „који се необично залаже за Хор“ да омогући да „се свима којима је нанесена неправда и увреда самовољним поступцима управе да прилика да на скупштини [Хора студената Православног богословског факултета] кажу своју реч. Тако би се ова, на Теолошком факултету веома омиљена организација, сачувала од непотребних трзавица па можда и озбиљнијих потреса.“⁷

И студент Гојко Стојчевић (реч је о будућем Патријарху српском Павлу), био је међу члановима хора који су 1938. пружали отпор Глумчевој самовољи. Стојчевић је као секретар хора стао у заштиту диригента којег је Глумац имао намеру да искључи. Глумац му то није заборавио па му је у децембру 1938. замерио што су у Стојчевићевим записницима „наведене дословно речи појединих чланова који су говорили а то је врло незгодно јер би некад записник могао доспети у непозване руке па би се та, слободно изнета мишљења могла злоупотребити“. Реч је о томе да Глумац није желео да постоји писмени траг о његовој самовољи којој су многи пружали отпор. С тим у вези, Глумац је и 1939. замерао Стојчевићу на записницима: да су „сувише кратки“ и непрецизни. Стојчевић је ове оптужбе одбацио и између њих двојице је дошло до „дужег објашњавања“. Због тога што је Глумац прешао сваку меру, Стојчевић је 24. априла 1939. поднео оставку на место секретара хора коју је повукао тек пошто га је Глумац, након што је признао своју грешку, то замолио.⁸

⁷ „Пред скупштину Удружења и хора студената теологије“, *Студентске новине*, 10. новембар 1937.

⁸ АПБФ, Записници Управе Хора студената Православног богословског факултета 1936–1941.

Све до престанка рада у пролеће 1941. односи у Хору студената Православног богословског факултета су остали лоши.⁹ Завађени и посађани увек су, наравно, лакша мета за разне идеолошке утицаје. Врбовању и агитацији су посебно приступили следбеници комунистичке идеологије и њихов рукопис на Православном богословском факултету у Београду је видљив од 1936. до 1941. односно до почетка нацистичке агресије на Краљевину Југославију.

Идеолошке несугласице: деловање комуниста против Православног богословског факултета

Студентске новине су у другој половини тридесетих година 20. века биле поприлично заокупљене комунистичком пропагандом на Универзитету у Београду. Комунисти су средином ове деценије већ успоставили контролу над већином стручних студентских организација, а до краја деценије њихов утицај био је још јачи.¹⁰ Иако су *Студентске новине* крајем 1937. писале да су студенти Православног богословског факултета „компактни“,¹¹ овај факултет нимало није био лишен комунистичке пропаганде.¹² Напротив, само су актери деловали на погоднији начин.

Комунистичка партија Југославије је од 1934. до 1941. на Универзитету у Београду деловала и преко Акционог одбора стручних студентских удружења (АОССУ). Рад овог тела био је неодвојив од деловања Савеза комунистичке омладине Југославије (СКОЈ). На Православном богословском факултету је од 1936. била активна ћелија Акционог одбора стручних студентских удружења у оквиру Удружења студената Православног богословског факултета.¹³

Ђоко Слијепчевић и Драгољуб Вурдеља, двојица идеолошки супротстављених антикомуниста, такође пружају информације да се реконструише на који начин су комунисти продирали према Православном богословском факултету. Слијепчевић наводи да су многи левичари који су студирали на Православном богословском факултету имали склоности ка комунистичкој пропаганди, да су комунисти на Православном богословском факултету били малобројни, али да је њихова делатност

⁹ *Истио*.

¹⁰ Dragomir Bondžić, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, Beograd 2004, 45–48.

¹¹ „Пред скупштину Удружења и хора студената теологије“, *Студентске новине*, 10. новембар 1937.

¹² Ђоко Слијепчевић, *нав. дело*, 16–21.

¹³ Милица Дамјановић, *Најредни њокрећ стјудената Београдској универзитетна*, II, Београд 1974, 324–326. Видети посебно фусноту 656 на страни 326.

била „разорна“. Партија је неке од њих „са већ готовим планом“ слала на студије теологије ради идеолошког рада.¹⁴ Вурдеља пише да је међу теолозима и свештеницима било „филокомуниста и комуниста, по уверењу“: „До 1941 године теолошка наобразба и свештенички чин служили су им за савршен параван. О свима њима имала је КПЈ тачну евиденцију и само за непознаваоце било је право чудо, како се преко ноћи појавио изванредан број свештеника међу партизанима.“¹⁵

Осврнимо се прво на већ поменуто Удружење студената Православног богословског факултета. На чело овог удружења дошао је 1936. Живојин Муњић. Крајем 1937. поново је изабрано махом старо руководство Удружења студената Православног богословског факултета које је опет водио Живојин Муњић.¹⁶ Вурдеља 1964. наводи Муњића као једног од оних који су пре Другог светског рата „идеолошки припадали комунизму“, а након рата и формално приступили Комунистичкој партији Југославије.¹⁷ У ионако завађеној заједници студената Православног богословског факултета, с Муњићевим избором дошло је до нове кризе која је примећена и у студентској штампи.

Студентске новине су крајем 1937. писале да се међу студентима Православног богословског факултета „створио један јаз који се неће тако лако превазићи“. У новинама је сматрано да највећу одговорност за међустудентске сукобе сноси управа Удружења студената Православног богословског факултета која је начинила „низ тактичких погрешака, често несвесно и у можда доброј намери, које су се у резултатима показале веома неповољне“. Лист је о томе закључио: „Потребно је страсти утишати, па оно мало несугласица на факултету поравнати и поћи у нову годину са оним еланом с којим се на Теолошком факултету одувек радило. Надајмо се, да ће разумна свест победити и да ће теолози моћи да стану озбиљно пред оне задатке, који их, можда, у овој години очекују.“¹⁸

У тексту *Студентских новина* уочавамо контрадикторности: 1) у питању је „јаз који се неће тако лако превазићи“, 2) у питању је „мало несугласица“. Пре је, чини се, било ово прво. *Студентске новине* су повод за „јаз“ најпре виделе у личним сукобима и лошем раду. Несумњиво је да је и у томе било истине, али потпуно је занемариван могући идеолошки мотив. Или је то с намером скривано или није

¹⁴ Ђоко Слијепчевић, *нав. дело*, 16–21.

¹⁵ Драгољуб Г. Вурдеља, *Обезглављена Српска црква*, I, Трст 1964, 62.

¹⁶ „Белешке“, *Светосавље*, свеска децембарска, Београд 1937, 156.

¹⁷ Драгољуб Г. Вурдеља, *нав. дело*, 63.

¹⁸ „Пред скупштину Удружења и хора студената теологије“, *Студентске новине*, 10. новембар 1937.

примећивано. А руководство Удружења студената Православног богословског факултета је до краја крило своје намере.¹⁹

Удружење студената Православног богословског факултета се крајем 1938. налазило пред реорганизацијом. Руководство је прихватило да сноси одговорност за грешке које су се догађале због „удаљености“ од чланства. Удружење је позвало на стручне дискусије и сазвало „другарски састанак“ за новембар 1938: „На састанку је Управа предложила да се пре састанка скупштине састави једна таква листа за Управу Удружења, која би окупила све људе, који су најпогоднији за вођство, против којих не би нико могао да изнесе озбиљне приговоре и који не би били изразити вођи појединих групација студената које су непријатељски расположене једна против друге. У начелу су за потребу овакве листе сви били, али су многи сумњали у могућност њеног састава. Претседавајући је завршио састанак са обећањем да ће Управа ипак покушати да састави такву листу, да ће позвати све оне који желе остварење такве листе и да ће се остали моћи да увере да ли је све то добронамерно и могуће.“²⁰ Из овог чланка видимо да су односи међу студентима Православног богословског факултета били „непријатељски“, са мало шансе за компромисом, али не видимо да су разлике могле бити идеолошке природе јер су то комунисти скривали. А то нису признавали чак ни када су се појавиле извесне назнаке и оптужбе да су присутни међу студентима Православног богословског факултета у Београду.

Декан Православног богословског факултета професор др Радивој Јосић је 7. јуна 1939. обавестио Савет Православног богословског факултета да је добио анонимно писмо студената Православног богословског факултета, послато истовремено и министру просвете Краљевине Југославије Стевану Ђирићу и Светом Архијерејском Синоду Српске Православне Цркве, у којем се „оптужује стара и нова управа стручног удружења студената Богослов. факултета за левицарство и комунизам, тврдећи да их чак у овоме помажу и извесни професори нашег факултета“.²¹

Јосић је на седници Савета Православног богословског факултета од 30. јуна 1939. обавестио да је Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве поводом писма затражио од Православног богословског факултета мишљење и извештај. Потом је прочитао анонимно писмо из којег сазнајемо да се „Господину Министру просвете оптужују г. г Рек-

¹⁹ АПБФ, Записник седнице Савета Православног богословског факултета, 30. јун 1939.

²⁰ „Белешке“, *Светосавље*, свеска октобарска, Београд 1937, 143–144.

²¹ АПБФ, Записник седнице Савета Православног богословског факултета, 7. јун 1939.

тор универзитета, декан Богословског факултета и г. др Јордан Илић, проф. Богослов. факултета, да помажу незаконити рад старе и нове управе стручног удружења студената Богословског факултета, тврдећи да оно – удружење – представља левичаре на нашем факултету и служи левичарско-комунистичким циљевима“. Удружење студената Православног богословског факултета је 22. јуна 1939. послало министру просвете допис „као одговор на оптужбе и клевете неких студената“.²²

На крају је Савет Православног богословског факултета донео „решење и мишљење“: „Савет Православног богословског факултета одбија и саму помисао да г. г. декан богословског факултета (г. др Радивој Јосић) и др Јордан Илић, проф. на Богословском факултету помажу или шире комунистичке идеје на православном богословском факултету и да имају уопште ма какве везе са комунистичком пропагандом; а што се тиче студената Савет православног богословског факултета није могао из садржине анонимне преставке стећи уверење да има, барем за сада, комунистичке пропаганде међу студентима православног богослов. факултета.“²³

Љубодраг Поповић, историчар и бивши шеф депоа Архива Србије, чији је отац др Атанасије Поповић предавао на Православном богословском факултету, тврди да ни њихов кум Радивој Јосић ни Јордан Илић нису били симпатизери комуниста и да се радило о клеветама.²⁴ Гласине су се, наравно, могле проносити ради подривања поретка на Православном богословском факултету. Међутим, Савет Православног богословског факултета у то време изгледа да није имао никаквог сазнања о деловању комуниста у оквиру Удружења студената Православног богословског факултета. Из овог удружења су, ради прикривања субверзивних активности, 1939. нетачно известили министра просвете да нема комунистичке делатности у њиховим редовима.

У фонду Министарства просвете Краљевине Југославије се међу грађом о Православном богословском факултету не могу наћи ни анонимно писмо студената Православног богословског факултета, ни одговор Удружења студената Православног богословског факултета, ни мишљење Савета Православног богословског факултета.²⁵

²² АПБФ, Записник седнице Савета Православног богословског факултета, 30. јун 1939.

²³ *Исто.*

²⁴ Из разговора са Љубодрагом Поповићем, 20. октобар 2008 – Радивој Јосић је крстио Љубодрага Поповића.

²⁵ Архив Југославије, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 155.

На челу *Светосавља*, органа Удружења студената Православног богословског факултета, током 1937. дошао је Перо Јовановић, као одговорни уредник. Редакцију су још чинили Љутовид Милатовић, Чедомир Драшковић, Јован Костић и Ђорђе Пејовић.²⁶ Вурдеља 1964. пише да су Перо Јовановић и Јован Костић били пре Другог светског рата склони комунистичким идејама и да су, попут Живојина Муњића, у Федеративној Народној Републици Југославији постали чланови комунистичке партије.²⁷ Љубодраг Поповић тврди да је након Другог светског рата Перо Јовановић постао локални комунистички функционер у Панчеву и да се још један познати студент Православног богословског факултета, чијег имена није могао да се сети, активирао у Комунистичкој партији Југославије.²⁸ Ђоко Слијепчевић такође пише да су „нешто улево“ оријентисани студенти преузели *Светосавље* и да су се покретачи овог часописа националне оријентације, међу којима је био и он, потом окупили око часописа *Пуш* и *Хришћанска мисао*.²⁹

Преузимањем Удружења студената Православног богословског факултета и часописа *Светосавље* симпатизери комуниста, иако малобројни на Православном богословском факултету, показали су организациону снагу. Разне свађе студената Православног богословског факултета у Београду, неспоразуми, цепања, били су погодно тле за активности идеолошких неистомишљеника – комуниста – који су од 1936. до 1941. субверзивно деловали према студентским организацијама и групацијама на Православном богословском факултету. Студенти комунистичке оријентације су радили кроз мимикрију и где је било прилике сејали су поделе путем који су лакше долазили до циља: да преузму шта се преузети може од студентских организација и гласила.

* * *

Извори и литература:

Архива Православног богословског факултета Универзитета у Београду, Правила Хора студената Православног богословског факултета.

Архива Православног богословског факултета Универзитета у Београду, Записници Управе Хора студената Православног богословског факултета 1936–1941.

²⁶ „Белешке“, *Светосавље*, свеска децембарска, Београд 1937, 156.

²⁷ Драгољуб Г. Вурдеља, *нав. дело*, 63.

²⁸ Из разговора са Љубодрагом Поповићем, 20. октобар 2008.

²⁹ Ђоко Слијепчевић, *нав. дело*, 16–17.

Архива Православног богословског факултета Универзитета у Београду, Записници седница Савета Православног богословског факултета из јуна 1939.

Архив Југославије, Фонд Министарство просвете Краљевине Југославије.

„О времена“, *Светосавље*, свеска 2, Београд 1934.

„Белешке“, *Светосавље*, свеска октобарска, Београд 1937, 143–144.

„Белешке“, *Светосавље*, свеска децембарска, Београд 1937.

„Пред скупштину Удружења и хора студената теологије“, *Студентске новине*, 10. новембар 1937.

Богословски факултети Српске православне цркве 1920–1980, Београд 1980.

Bondžić, D. (2004), *Beogradski univerzitet 1944–1952*, Beograd.

Вурдеља, Д. (1964), *Обезглављена Српска црква*, I, Трст.

Дамјановић, М. (1974), *Најредни покреи студентиа Београдској универзитетиа*, II, Београд.

Слијепчевић, Ђ. (1991) *Историја Српске православне цркве*, III, Београд.

Примљено: 9. 4. 2015.

Одобрено: 21. 4. 2015.

ON SKIRMISHES AT THE FACULTY OF ORTHODOX THEOLOGY IN BELGRADE (1934–1941)

Aleksandar Raković

Institute for Recent History of Serbia, Belgrade

Summary: According to the archival documentation of the Faculty of Orthodox Theology of the University of Belgrade, students' press and literature, the paper shows personal and ideological skirmishes at the Faculty of the Orthodox Theology in Belgrade between 1934 and 1941 and refers how communists operated towards divided students' organizations and groups.

Key words: Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Kingdom of Yugoslavia, skirmish, ideologies.